

Beszámolók, szemlék, közlemények

A kölcsönzések nyilvántartása elektronikus adatfeldolgozással a Drezdai Műszaki Egyetem Könyvtárában

A könyvtárak régi törekvése, hogy a kölcsönzési nyilvántartások egyszerűsítésével a kölcsönzési eljárást meggyorsítsák. Az olvasók így rövidebb időt töltenek várakozással és a könyvtárosoknak kevesebbet kell adminisztrációval foglalkozniuk, a felszabadult energiát tájékoztatásra és egyéb fontos könyvtári feladat ellátására fordíthatják. Az sem elhanyagolandó szempont, hogy hagyományos módon eljárva a kölcsönzési kartotékok elhelyezése egyre nagyobb helyet igényel és a kölcsönzési pultok megnövelését eredményezi, míg átszervezéssel ezek a kiadványok csökkenthetők.

Mind ez ideig számos kölcsönzési eljárást /többszervényes elismervény, könyvkártyás-tasakos, tikettes stb./ alakították ki, melyek közös hátránya, hogy a kartotékok gondozása, a cédulák beosztása és kikeresése nagy munkaerő-ráfordítással jár. Ezek kiküszöbölésére a kölcsönzések gépesítésének gondolata már fél évszázaddal ezelőtt felvetődött Amerikában, ahol 1927-ben a Columbia-i könyvtár alkalmazott először kölcsönzőgépet. Az első gépesített kölcsönzési eljárás lényege az volt, hogy az olvasójegyre fémlemezket erősítettek, amelyen a törzsszám kidomborodott. A gép ezt a számot és a lejárat időpontját rányonta a könyvkártyára. Hazánkban a kölcsönzéshez dr. PODONYI András szerkesztett egy igen ötletes adatnyomó gépet, amely a belé helyezett könyvkártya, az olvasójegy és a könyv leltári /raktári/ számát a pénztárgépnél használatos billentyűzettel több részes szelvényekre üti. Ez a gép statisztikai és egyéb feladatok megoldására is alkalmas.

Ujszerű lehetőséget jelentett a fototechnika alkalmazása az un. tételszamos kölcsönzési rendszer bevezetésével egyidőben, az 1940-es években. A kölcsönzésnél mikrofilmre fényképeztek az olvasójegyet és a könyvkártyát, valamint a tételszámot felbűntető számkártyát. A számkártyák kézi sorbaszedése azonban időtrabló feladat, ezért sok helyen helyettük lyukkártyákat használnak, melyeket könnyű géppel rendezni. Másutt hangszalagra rögzítették bemondás útján a megfelelő számadatokat, s bár ez olcsóbb eljárás a fényképezésnél, a kölcsönzés hangrögzítéssel történő nyilvántartása mégsem terjedt el.

Napjainkban a számítástechnikában bekövetkezett fejlődés lehetővé tette, hogy a könyvtárak régi vágya, a kölcsönzésnél szükséges manuális munkafolyamatok automatizálása, számítógépek igénybevételével valóra váljék. Így pl. az NSZK-beli új alapítású Bielefeld Egyetem könyvtárában az egyetem Siemens 4004/45. tip. számítógépéhez csatlakozó on-line kölcsönzésnyilvántartást szerveztek. Az igen fejlett gépesített eljárás alkalmazására került sor a szélesztendő Aacheni Műegyetem könyvtárában is.*

Az NDK-ban tett tanulmányuton megismerkedtünk a Drezdai Műszaki Egyetem könyvtárában folyó érdekes kísérlettel, amely a kölcsönzések nyilvántartását szintén elektronikus adatfeldolgozással oldja meg.

A drezdai műegyetem elődintézményét, a drezdai műszaki főiskolát 1840-ben alapították, és így az egyetem az egyik legrégebbi műszaki felsőoktatási intézmény. Ma 12 000 nappali, rendes és mintegy 5-6000 levelező hallgatója van, és ebből a könyvtárba beiratkozottak száma 12 400. A forgalom tekintélyes, így pl. 1971-ben 222 000 látogató használta a könyvtár egy millió egységet számláló állományát, amelyből 288 000 a könyv, míg 7000 folyóiratfészeség - közülük 1650 nyugati - jár a könyvtárba.

Indokolt tehát, hogy az egyetemi könyvtár a gépi technikát első sorban a kölcsönzés-nyilvántartásban kívánja hasznosítani és fokozatosan akarja kiterjeszteni az egyéb munkaterületekre, a tájékoztatás, majd a feldolgozás céljaira. A kölcsönzések nyilvántartásához az egyetemi számítóközpontban működő ROBOTRON R 300 tip. számítógépet, valamint a könyvtár tulajdonában lévő 3 db OPTIMA 528. tip. lyukszalagos írógépet használják. Az elektronikus adatfeldolgozás programját az egyetem egyik matematikus oktatója a könyvtárosokkal karöltve dolgozta ki. Az 1970-ben bevezetett eljárást a szerző, Werner HOFFMANN "Adatrögzítés a Drezdai Műszaki Egyetem Könyvtárának kölcsönzési nyilvántartás' elektronikus számítógéppel" c. tervezetében** részletezi.

A könyvtár az elektronikus adatfeldolgozástól a következő célok elérését remélte:

1. a kölcsönző könyvtárosokat tehermentesíti a tömeges manuális és rutinmunkák alól;
2. az olvasók gyorsabb ellátását biztosítja a szükségelt könyvek forgási sebességének és a kölcsönzések gyakoriságának megnövelésével;
3. a kölcsönzések statisztikai kiértékelésével - amit eddig munkaigényessége folytán csak korlátozottan végeztek - a könyvtár állománygyarapítási munkáját folyamatosan segíti.

* /Ismeretésüket ld. a TMT 1971.évi 6.számában 88/71. és 89/71. referátumában./

** Datenerfassung beim Projekt "Ausleihverbuchung mittels EDV" an der Bibliothek der Technischen Universität Dresden." Informatik, 15.k. 5.sz. 1970. p.41-48.

A programot úgy szervezték, hogy az egy későbbi integrált rendszer alkotórészét képezze. A gépi adatfeldolgozás bevezetésével elhagyták a kartoték vezetését, az olvasóknak a kölcsönzéskor nem kell formanyomtatványt kitölteniük, és ezáltal a kölcsönzés nyilvántartás-bavételének időtartama jelentősen csökkent. Az is érdekes és új szempont, hogy a hallgató a könyv kikérése előtt a kikölcsönzött művek jegyzékéből - amelyet a számítógép folyamatosan készít - ellenőrizni tudja, hogy a keresett mű elérhető vagy pedig nincs a raktárban.

A kölcsönzés nyilvántartása során a géppel olvasható adathordozók útján három adatot: az olvasó azonosítási számát, a könyv számát és a nyilvántartási folyamat módját /visszavétel, meghosszabbítás, előjegyzés, figyelmeztetés stb./ megjelölő kódot táplálják be az adat-rögzítő berendezésbe /OPTIMA 528/. A bevittelal egyidejűleg a lyukszalagos írógépen elkészül az elektronikus feldolgozáshoz szükséges program- és szövegszalag, továbbá a gépirásos bizonylat, amely például visszaadásakor ennek igazolására is felhasználható.

A gépi adatfeldolgozáshoz a könyvtár eredetileg betűkből és számokból álló raktári jelzetrendszerét tisztán numerikus kódolásúvá alakította át. Az így kidolgozott alapjelzet szerkezete:

XX y - RSTU - p

ahol XX csoportszám vagy az évszám utolsó számai
y nagyság /formátum/ vagy különleges jelzés
RSTU négy számjegyből álló számtartomány
p ellenőrző szám*

A teljes azonosításhoz a p ellenőrző szám után még kiegészítő rész következik, amelyben a kiadás, kötet, példány stb. kódja szerepelhet. Az így kialakított jelzetet az alábbi példával illusztráljuk:

15 8 1234 - 6 050 02 12

ahol 15 az állományrész csoportszáma, 8 a formátum /nyolcad/,
1234 számtartomány a csoporton és formátumon belül,
6 ellenőrző szám, meghatározott matematikai algoritmus szerint kiszámítva,
050 monográfia kötetszáma, 02 kiadás, 1 rész 2 példány.

A kölcsönzés lebonyolításához a műveket géppel olvasható adathordozó könyvkártyával látták el, amelyeket hagyományosan a könyv

* Adatfeldolgozásban használatos olyan szám, amelynek értékét egyértelmű algebrai függvény szerint az ellenőrizni kívánt számjegyek határozzák meg. Ha bármely számjegy értéke megváltozik, az egyenlőség nem áll fenn, és a számítógép hibát jelez /két, egymást kompenzáló változás valószínűsége igen kicsi/.

fedelének belső oldalára ragasztott tasakban helyezték el. A tasak alá rávezették az adatfeldolgozáshoz szükséges, fentiekben vázolt jelzetet. A könyvkártya műanyagból készül, ebbe van lyukasztva a jelzet, lyukszalagkódban. Kísérleti tapasztalatok szerint az OPTIMA lyukszalagos írógép leolvasója egy könyvkártyával kb. 300 nyilvántartásbavéltelt végezhet el, annak tönkremeneteléig.

Az olvasó azonosítására az olvasószám szolgál, amelynek felépítése:

9 1234 p,

ahol 9 a beiratkozás tárgyévének utolsó számjegye /1969/
1234 számtartomány
p ellenőrző szám.

Mivel a könyvtár beiratkozott olvasóinak száma meghaladja a 12 000-et, különböző csoportokba sorolták őket, - rokonszakma, azonos intézmények stb. - szerint. Az egyes csoportok nagyságrendje általában a teljes olvasói létszám 1-2%-a. Ez a csoportosítás egyben a szak-tájékoztatás, a célinformációk adását is szolgálja. A számozás valamennyi csoportban évenként 0001-el kezdődik az egyes kategóriákra megállapított különböző kezdőszámmal.

Az olvasó számának adathordozója szintén műanyag olvasójegy, olvasói igazolvány, amelynek egyik típusa az egyéni és másik típusa a testületi olvasók /Korporatívbenützer/ részére használható. Az olvasói igazolványra az olvasó számának géppel történő kódolásán kívül a főbb adatok gépirással is rákerülnek. Az igazolványlapra ragasztott átlátósó fóliába helyezik el az olvasó fényképét, hogy kizárják az igazolvány illetéktelen használatát. A Drezdai Műszaki Egyetem számítóközpontjában ily módon készült újszerű olvasói igazolványt szabadalomként jelentették be.

Kölcsönzések nyilvántartásához tehát az OPTIMA gépeken a géppel könyvkártyákra és az olvasói igazolványokra lyukasztott adatokat lyukszalagra másolják. Ezt a lyukszalagot a munkaidő végén elküldik a számítóközpontba, ahol az elektronikus számítógépek a program szerint különböző jegyzékeket készítenek a kikölcsönzött művekről, az előjegyzésekről, a határidő elteltével pedig a printer a megfelelő felszólító, értesítő leveleket stb. kiírja.

Érdeklődésünkre az eddigi tapasztalatokat dr. WÜSTLING igazgatóhelyettes így foglalta össze:

A Drezdai Műszaki Egyetem könyvtárában megvalósított elektronikus adatfeldolgozás útján történő kölcsönzésnyilvántartási programnak különös jelentősége van. Újszerű kísérlet, amely a könyvtárosok és a számítógéppont munkatársainak szoros együttműködésével jött létre. A bevezetéstől eltelt aránylag rövid idő, kb. 2 év tapasztalatai azt mutatják, hogy a gépi technológiai eljárás létszám-megtakarítást nem jelentett. Az OPTIMA gépek üzemzavarai miatt egyszerre három gépet működtetnek, így az egyik gépi pillanatnyi kiesése miatt a kölcsönzés

AZ ELŐJEGYZÉSEK JEGYZÉKE

1. ábra

TECHNISCHE UNIVERSITÄT DRESDEN
DIREKTORAT UNIVERSITÄTSLIBLIOTHEK

DRESDEN, DEN 18.04.72
BNAV BLATT 01

LISTE DER VORMERKUNGEN

SIGNATUR	VKENNZ	LESERNUMMER	RUECKG/LAUFZ M
01 2 2296-5 0 060 0 04	V	2 4732-3	24.05.73
01 4 0576-2 0 043 0 01	V	2/99999ZZZ999	09.05.73
01 4 0792-4 1 004 0 01	V	2 1653-5	24.05.73
01 4 1396-3 0 022 0 01	V	2 4797-2	23.05.73
01 4 1886-3 0 024 0 01	V	2 4745-4	23.05.73
01 4 1886-3 0 025 0 01	V	2 4745-4	23.05.73
01 4 1886-3 0 025 0 02	V	2 6911-9	17.05.73

ÉRTESÍTŐ LEVEL

2. ábra

TECHNISCHE UNIVERSITÄT DRESDEN
DIREKTORAT UNIVERSITÄTSLIBLIOTHEK
ABT. BENÜTZUNG

8027 D R E S D E N
MOMMSENSTRASSE 7 / 11

HERRN

LUDWIG FRITZSCH

801 D R E S D E N

LENINGRADER STR.25/603

LESERNUMMER : 2 3987-6

Dresden
DRESDEN, DEN 10.04.72

IHRE VORMERKUNG / BESTELLUNG
(AUSLEIHE / DUPLIKAT)

TAGE
69 8 2173-4 000 01 0 1 10

LIEGT FUER SIE BEREIT.
ABHOLUNG BITTE INNERHALB
DER ANGEgebenEN TAGE VOM
DATUM DES SCHREIBENS GERECH-
NET.

STEMPEL

SIGNUM
L. Fritzsch

A KÖLCSÖNZÉSEK JEGYZÉKE

3. ábra

DRESDEN , DEN 11.04.72									
A S A V BLATT: 025									
SIGNATUR					SIGNATUR				
RFR F M V					RFR F M V				
63	4	0248-2	000	01	0	1#	22	3	
63	4	0512-2	000	01	0	1#	18		
63	4	0632-4	000	02	0	2#	25	1	
63	8	0023-7	001	01	0	1#	14	1	
63	8	0047-0	000	01	0	1#	38	1	
63	8	0087-1	000	62	0	1#	24	1	
63	8	0081-5	001	02	0	1#	30		
63	8	0098-5	000	01	0	5#	30		
63	8	0131-8	000	01	0	3#	5		
63	8	0156-4	003	02	0	1#	ABR		
63	8	0224-4	001	03	0	1#	30		
63	8	0316-8	002	04	0	1#	23		
63	8	0527-7	000	02	0	1#	15		
63	8	0344-0	000	11	0	1#	41	2	
63	8	0384-2	000	16	0	1#	14	1	
63	8	0395-5	000	02	0	2#	11		
63	8	0466-7	002	01	0	1#	20	1	
63	8	0586-0	002	01	0	1#	18		
63	8	0613-8	000	02	0	1#	22		
63	4	0261-0	000	01	0	1#	24		
63	4	0523-5	000	12	0	1#	3		
63	4	0640-4	000	01	0	1#	32	1	
63	8	0023-7	002	03	0	1#	17	1	
63	8	0049-5	000	01	0	1#	10		
63	8	0067-1	000	63	0	2#	21	2	
63	8	0097-7	000	04	0	1#	30		
63	8	0113-3	000	02	0	2#	27	1	
63	8	0131-8	000	01	0	4#	14	2	
63	8	0161-5	000	02	0	1#	27	1	
63	3	0254-4	002	04	0	1#	30		
63	8	0316-8	002	04	0	2#	26		
63	8	0343-2	000	08	0	1#	23		
63	8	0344-0	000	12	0	1#	29	2	
63	8	0395-5	000	01	0	1#	9	1	
63	8	0405-6	000	01	0	3#	13	1	
63	8	0473-0	000	01	0	1#	19	1	
63	8	0586-0	003	01	0	1#	18		
63	8	0622-6	000	02	0	4#	11		

A FELSZÓLÍTÁSOK JEGYZÉKE

4. ábra

TECHNISCHE UNIVERSITÄT DRESDEN											
DIREKTORAT UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK											
DRESDEN , DEN 19.04.72											
B N A V BLATT: 01											
LISTE DER MAHNUNGEN											
SIGNATUR					RUECKG/LAUFZ M						
VKENNZ					LESERNUMMER						
01	2	2296-5	1	056	1	01	A	2	5224-5	24.04.72	1
01	4	0111-5	0	103	1	02	A	2	4059-4	27.04.72	1
01	4	0362-3	1	090	2	01	A	2	1318-2	27.04.72	1
01	4	0651-3	0	068	1	01	A	2	5128-5	27.04.72	3
01	4	0966-1	0	030	1	01	A	2	7293-2	21.04.72	1
01	4	1148-8	0	028	1	01	A	2	2938-7	24.04.72	1
01	4	1396-3	0	034	1	02	A	2	4760-6	20.04.72	2
01	4	1900-3	0	014	1	01	A	2	4229-0	17.04.72	1
01	4	1975-1	1	038	2	01	A	2	7135-8	27.04.72	A
01	4	1992-8	0	022	0	01	A	3	3140-1	27.04.72	3
01	4	2044-8	0	017	1	01	A	2	0160-8	28.04.72	1

zavartalansága biztosítva van. Véleményünk szerint nehezíti a helyzetet, hogy csak numerikus adatokkal dolgoznak és így az átkódolást sok esetben biztosítani kell. A számítógépek által készített táblázatos jegyzékek is nagymennyiségű számadatot tartalmaznak kódok formájában és ezeknek az áttekintése a könyvtárosoknak, különösen pedig a kevés idővel rendelkező hallgatóságnak igen fárasztó és nagy türelmet igényel.

Móra László

Műszaki főiskolai könyvtárak és könyvtárosok Angliában

Egy korábbi számbavétel szerint az Egyesült Királyságban összesen 796 főiskola van, ezekből 596 Angliában, a többi Skóciában, Walesben, Észak-Írországban és a szigeteken működik. Az 596 angliai főiskola közül 408 műszaki, un. technical college.

A felmérés eredménye szerint a számbavett főiskolák túlnyomó többségének van könyvtára, csak 9-nek nincs. A könyvtárosok között 19 részfoglalkozást találtak, de sok olyan könyvtáros is van, akinek könyvtárosi főfoglalkozása mellett oktatási kötelezettségei is vannak a főiskolán.

A felmérés néhány eredménye: a könyvtárak fenntartására fordított évi összeg az egyes főiskolákon 634 és 9100 font között /átlag: 2027 font/, a könyvtárolás pedig 4020 és 24 800 kötet között váltakozik könyvtáranként /átlag: 10 042 kötet/. A legtöbb könyvtár 1957 és 1967 között

létesült, csak 3 főiskola könyvtárát alapították a múlt században. A könyvtárosok nem szerinti megoszlása: 61,72% férfi, 20,68% férjes asszony, 16,21% nem férjezett nő /1,38% adatai ismeretlenek/. A könyvtárosok 85,17%-ának van valamilyen könyvtárosi képzése, 18,28%-nak van oktatói képzése, 10% pedig könyvtárosi és oktatói képességgel is rendelkezik. A könyvtárosok közül főleg a férfiak tanítanak nem könyvtárosi szakba eső, többnyire általános tárgyakat, történelmet, földrajzot, kereskedelmi tárgyakat; összesen csak 3 tanít matematikát, fizikát, és 2 tanít franciát és németet. Viszont a könyvtárhasználati oktatásban a könyvtárosoknak kb. a fele vesz részt. Sok helyen a könyvtárost az oktatószemélyzet tagjának tekintik. A könyvtáraknak csak kisebb részében vannak audio-vizuális segédesszközök. Az oktatószemélyzet hivatalos összejövetelein a könyvtárosoknak kb. fele vesz részt.

/Journal of Librarianship, 3.k. 1.sz. p.26-40./

